

Забути О. Ольжича не маємо права (1907-1944)

8 липня 115 років від дня народження
видатного українського поета і політичного
діяча, члена ПУН (*справж. Олега Кандиби*)

Забути О. Ольжича не маємо права: це одна з найсвітліших постатей української історії. Він дає нам ключ не лише до розуміння непростого нашого національного єства, але й до розуміння нелегкого нашого національного буття. За справедливим твердженням О. Штуля-Ждановича, «в дійсності він і сучасний, і майбутній. Він-бо, як мало хто, втілює вічні змагання української нації, її духовність і лінію шукання її духовного розвитку в майбутньому, її місію».

Олег Кандиба, що більше відомий світу під літературним псевдонімом О. Ольжич, народився 8 липня 1907 року в місті Житомирі. Батько О. Ольжича – класик української літератури О. Олесь (Олександр Іванович Кандиба), чий родовід сягає Корсунського полковника, згодом Ніжинського полкового обозного Федора Кандиби. Мати – Віра Антонівна Сवादковська, в її жилах, окрім української, текла ще білоруська і грецька кров. За освітою – вчителька, викладала мови, втім українською так до пуття й не оволоділа, що було предметом постійних родинних жартів. Олександр Іванович був не просто палким українофілом, а й спадковим дворянином.

Олег Кандиба виховувався і зростав у середовищі високоінтелектуальному, що вельми рано визначило і рівень його мислення, і спрямованість таланту. Світлоокий, білявий хлопчик одразу підкорив серця батьків, родичів, сусідів – його любили всі. До того ж він виявив неабиякі здібності – почав вільно читати на третьому році життя, а маючи п'ять років, написав п'єсу з козацьких часів. Малював, добре грав на піаніно і на скрипці. Змалку пророкували йому велике майбутнє.

В Києві родина Кандиб переїздить з історичного центру до Пущі-Водиці, тобто в передмістя. Звідти в 1919 році, тікаючи від жахів громадянської війни, від безумства і знелюдіння, О. Олесь (начебто представляючи уряд УНР) виїздить за кордон, де осідає в ролі культурного аташе в Будапешті. Олег з матір'ю залишилися в «збільшовиченому» Києві. Вдвох переживали війну і терор, страхоття і неприхильність, холод і голод.

Олександр Іванович клопотався за долю дружини і сина, усвідомлюючи, що нічого гарного їх у Києві не чекає. Через Міжнародний Червоний Хрест добився їхнього виїзду за кордон. І це йому вдалося, щоправда, не без підтримки радянських високопоставлених чиновників, зокрема В. Затонського і Х. Раковського. Останніх надихнула опублікована в 1921 році збірка «Перезва», в якій О. Олесь у гострій сатиричній формі висміяв діячів української еміграції.

В січні 1923 року 15-річний Олег з матір'ю прибувають до Берліна, звідки всі разом переїздить до Чехо-Словаччини, де знайшло притулок чимало втікачів з розтерзаної України.

Олег посилено готувався до іспитів на атестат зрілості – ходив до бібліотеки, сидів над книжками, розкладав набуті знання по полицках. В 1924 році успішно склав іспити і вступив на філософський факультет знаменитого Карлового університету. Паралельно він навчався в Українському вільному університеті, де його наставниками були археолог В. Щербаківський, історик мистецтва Д. Антонович. В 1929 році він закінчує навчання, захистивши докторську дисертацію на матеріалах трипільської кераміки Галичини, після чого його запросили на кафедру археології Українського вільного університету.

Олег ніколи не крився, не залицявся до музи Поезії: по руках ходили його присвяти, епіграми, дотепні пародії. То була, що називається, «альбомна лірика». Тому поява в 1929 році його віршів у таких журналах, як «Літературний вісник», «Студентський вісник», та інших принаймні дуже здивувала друзів поета. Коли ж після 1930 року у Львівському «Літературно-науковому віснику» почали з'являтися короткі стакато, віршики, підписані О. Ольжичем, «він відразу потрапив до фаланги передових поетів того середовища і зайняв одне з перших місць емігрантського Олімпу...» (Марина Антонович).

Іншою ділянкою його зацікавлення був фольклор. Олег добре знав і цінив народну творчість в усіх її виявах. Його репертуар народних пісень був прямо невичерпний.

В 1933 році О. Ольжич очолює археологічний відділ Чеського національного музею. Через рік Гарвардський університет проводить на Балканах розкопки, молодого вченого включено до археологічної експедиції. Там він спілкуючись з американськими вченими, демонструє свою глибоку наукову ерудицію.

А в 1936 році Межуніверситетський інститут у Римі викликає О. Ольжича до Італії. Поринувши в поглиблені наукові дослідження, він одночасно розбудовує українсько-італійські зв'язки, готує видання творів української літератури у перекладі на італійську мову.

Однак О. Ольжич цілковито знехтував науковою і літературною кар'єрою – в ім'я боротьби. В останні роки життя він передовсім – політик, революціонер. Це був, за свідченням багатьох людей, щодоблизька знали Олесевого сина, його чітко усвідомлений вибір.

Активізація політичної діяльності О. Ольжича веде свій відрахунок від 1929 року – дати заснування Організації Українських Націоналістів, утвореної з ініціативи полковника Євгена Коновальця. Молодий поет, який став одним із перших її чинних членів, назвав ОУН «військом незримим поневоленої нації». Малося на увазі, що це була політична організація народу, позбавленого власної державності, організація, що має відшукувати нові форми політичного самовираження, коли народ зрештою дістане омріяну державність.

Згодом, виконуючи доручення підступно вбитого Євгена Коновальця, О. Ольжич в 1938 році утворює і розбудовує Культурну Референтуру ОУН, визначивши насамперед її філософські та ідеологічні основи. Керована ним Культурна Референтура не гаючись розгорнула бурхливу ідеологічну, освітню, видавничу, пропагандистську діяльність. Зокрема, діяли 15 комісій державного планування – шкільна, фінансова, сільськогосподарська, промисловості і торгівлі, експлуатації природних багатств тощо. Видавалися газети і журнали, забезпечені інформацією як з України, так і з усього світу. Досліджувався стан культури в УРСР. З'явилися збірники, книжки, антології, агітаційна література. О. Ольжич зумів згуртувати довкола Культурної Референтури низку обдарованих літераторів, журналістів, митців, науковців. Розв'язувалися також завдання конкретного змісту: забезпечити українських інтелектуалів працею за фахом, яка б дозволила їм мати необхідний заробіток. До речі, зовсім не обов'язковим було членство в ОУН: головне, щоб ці люди трудилися на користь України. На його заклик відгукнулися і плідно з ним співдіяли такі несхожі творці, як Олександр Стефанович, Микола Чирський, Леонід Мосендз, Євген Маланюк, Михайло Михалевич, Улас Самчук, Михайло Бажанський, Олена Теліга, Іван Ірлявський, Оксана Лятуринська та інші, стиль і життя яких найкраще охарактеризував сам О. Ольжич.

Ви вийшли, незнані, із темряви нор
Познаючи шлях перемоги.

В 1939 році О. Ольжич переїхав з Праги на Закарпаття і майже відразу опинився в угорській гюрмі. З початком війни взагалі перейшов на нелегальне становище. Жив у Кракові, Львові, Рівному, Житомирі, у Києві на конспіративних квартирах. Це врятувало його під час розгрому, якому німецька окупаційна влада піддала українську громаду Києва на початку 1942 року. Гестапівці заарештували в одній годині і стратили кількості київських інтелігентів, серед яких були Олена і Михайло Теліги, Іван Рогач, Петро Кошик, Орест Чемеринський та інші чільні діячі ОУН. Ольжичу пощастило вислизнути з тієї пастки, і в березні 1942 року він вдруге залишає Київ.

26 січня 1944 року гестапо провело широкомасштабні, по всій Європі, й одночасні арешти членів ОУН, передусім керівного її складу. О. Ольжичеві поталанило: він unikнув арешту, проте в пражському помешканні його батьків гестапівці забрали численні літературні і наукові матеріали Олега. Фашистський волок виловив у Відні й голову ПУН (Проводу Українських Націоналістів) полковника Андрія Мельника. Його обов'язки перебирає на себе О. Ольжич. 27 січня відправляє вагітну дружину до батьків, до Праги, і ще пильніше береться до організаційної роботи.

Невідомо чому О. Ольжич, маючи в своєму розпорядженні декілька цілком надійних явок і квартир, подався на помешкання до Маланчуків – давно «засвічене», в якому гестапівці не криючись влаштували засідки. 25 травня 1944 року він вийшов із внутрішньої кімнати по вулиці Личаківській. Зіставшись 32 назустріч гестапівцям і посміхнувся. Обшук не дав бажаних наслідків: ані зброї, ані документів і грошей дуже мало (80 злотих) грошей в гаманці, що вельми розлютило гестапівців. Посвідчення було фальшиве, але вони знали, хто їм трапив до рук. Відповідати заарештований відмовився; як реакція на мовчання, на Олега посипалися несамовиті удари... З Личаківської його ведуть на вулицю Перчинську до Львівського гестапо, зі Львова поїздом, під посиленням конвоєм, допроваджують до Берліна. З Берліна везуть автомобілем у Саксенгаузен.

Цей концтабір під містом Оранієнбургом зажив сумної слави. Заснований в 1936 році задля «перевиховання» німецьких антифашистів. Саксенгаузен проковтнув загалом понад двісті тисяч політ'язнів з усієї поневоленої гітлерівцями Європи. Там було декілька філіалів, в яких запроваджувалися і випробувалися на ув'язнених варварські способи знищення, передусім фізичного.

але також психічного. Не зайвим буде зазначити, що по війні Саксенгаузен, нацистський концтабір, обернено було на концтабір радянський, де відбували покарання німецькі військові злочинці і ті, кого заведено називати «інакодумцями».

Відгороджений муром, в Саксенгаузені функціонував секретний об'єкт «целленбау» - залізобетонний барак-бункер, в якому тримали надто небезпечних і дуже важливих злочинців, тобто найзапекліших ворогів гітлерівського режиму. Там сидів син Й. В. Сталіна Яків Джугашвілі, племінник В. М. Молотова Гриша. Сиділи там американські і англійські офіцери високих рангів, латиський міністр оборони генерал Дамбітіс, керівник румунських легіонерів Горія Сіма, французький міністр закордонних справ Рібо, соціаліст Леон Блюм, ад'ютант колишнього партайляйтера Гесса, колишній прем'єр-міністр Німеччини Лютер. Але найбільше там сиділо українців – майже весь провід ОУН, обидва його непримиренних крила: Бандера, Стецько, Габрусевич, Ільницький, Бойдуник, Андрієвський, Мушинський, Онацький, Штуль-Жданович, Бульба-Боровик, А. Мельник. В цьому баракі посиленого режиму з в'язнями, зодягненими в смугасті сіро-сині куртки і штани, «працювали» гестапівські спеці, працювали з кожним по-різному, так би мовити індивідуально.

5 червня 1944 року Володимир Стахів, брат Євгена Стахіва, увічненого О. Фадєєвим у «Молодій гвардії» як Євген Стахович, здибав у коридорі «целленбау» О. Ольжича: «Він ішов рішучим кроком, похмурий, волосся розкуйовджене. Одягнутий був у темну блузу, брунатні штани-нікербокери (пумпи), гірські куті черевики. Він йшов з камери №14, де звичайно перебували закуті в кайдани в'язні, призначені на смерть».

Отже, камера №14 була кам'яним мішком, карцером, камерою смертників. Закутого в кайдани в'язня садили ще на ланцюг, прикріплений до цементної підлоги і дуже короткий: ступнути можна було тільки на чотири кроки, не більше. Тобто в'язень не міг наблизитись ані до вікна, ані до дверей, а сидів на тому ланцюгові, як дикий упольований звір. Поряд з камерою №14 була камера №15, в якій відбував своє ув'язнення колишній ад'ютант маршала Юзефа Пілсудського капітан Єжи Кунцевич. Прислухаючись до шарудіння в сусідній камері і до брязкоту кайданів, Єжи Кунцевич мав цілковите уявлення про тюремне буття О. Ольжича.

Допитували О. Ольжича троє: обер-штурмбанфюрер, урядовий радник з українських питань, керівник IV відділу у відомстві Генріха Гімлера Вольф; гауптштурмбанфюрер, кримінальний радник з Берліна Шульце; прибалтійський німець Вільгельм Вірзінг, лютий кат, що видавав себе за латиша, проте був, як свідчать деякі факти, прихованим енкаведистом. Вони тягали О. Ольжича на допити вдень і вночі, годинами вибивали з нього зізнання, а він категорично відмовився з ними розмовляти. Олівцем, якого не тримали розпухлі пальці, написав заяву: ні про своїх друзів, ні про свою працю в ОУН говорити нічого не буде. Гестапівська «трійка», застосовувала найефективніші, з погляду садизму, «засоби впливу», від чого О. Ольжич втрачав свідомість. Його опритомнювали і знову катували.

Востаннє його забрали на допит 9 червня, а вночі занесли до камери напівмертве тіло. Єжи Кунцевич, хоч як прислухався, не почув ані стогону, ані дзенькоту ланцюга. Наступного ранку наглядачі виявили в камері №14 неживого О. Ольжича. Він, кинутий на цементну долівку, захолов, не приходячи до тями. О 19 годині 45 хвилин, точно за розкладом, небіжчика понесли в крематорій. Сталося все майже так, як він благав у вірші «Присвята»(1931 р.):

Пошли мені, молюся, дар один:
В ім'я її прийняти мужньо муки
І в грязні дні залізної розплати
В шинелі сірій вмерти від гранати.

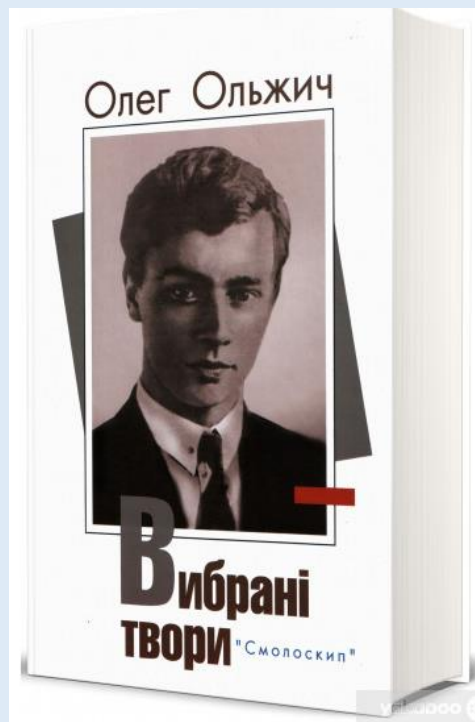
Героїчна смерть О. Ольжича вразила весь строкатий контингент «целленбау». Поляк Владислав Гурель, єпископ Люблін, відправив у своїй камері святу літургію. І всі в'язні, громадяни багатьох країн, кожний у своїй самотності, молилися разом з польським єпископом, кожний своєю мовою за О. Ольжича.

Немає на білому світі могили О. Ольжича. Ми знаємо лише місто, де він народився, і місце, де його закатавали.

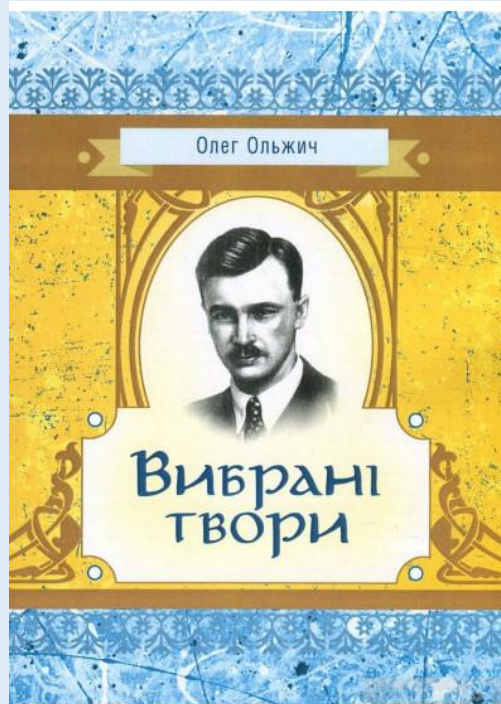
На жаль, повну поетичну і наукову спадщину О. Ольжича досі не зібрано і не опрацьовано. Сучасникам добре відомі три поетичні збірки, дві з яких – «Рінь» (1935 р.) і «Вежі» (1940 р.) – вийшли ще за життя поета, а третя «Підзамчя», - хоча й була підготовлена ним же до друку, побачила світ лише в 1946 році. В 1956 році близький приятель Олега Кандиби Олег Лященко видав у Нью-Йорку його зібране – «Поезії: книжка перша». В 1969 році з ініціативи поета Теодора Курпіти в Чикаго здійснився випуск книги «Величність». І, нарешті, третя спроба сучасників зібрати скарби поетичної творчості О. Ольжича – «Цитадель духа», яку в 1991 році випустило пражське відділення української літератури словацького педагогічного видавництва в Братиславі спільно з Фундацією ім. О. Ольжича в Лондоні. Видання підготував, написав до нього передову і склав примітки відомий словацький україніст Микулаш Неврлий. 1994 р. збірку творів О. Ольжича «Незнаному Воякові» у впорядкуванні та з ґрунтовною післямовою і примітками Л. Череватенка видав спецвипуском журнал «Дніпро» (№2-4) за сприяння Фундації імені О. Ольжича.

Поезія О. Ольжича для глибшого її розуміння вимагає знайомства з контекстом усієї «Празької школи», представлені іменами Юрія Дарагана, Євгена Маланюка, Олени Теліги, Оксани Лятуринської, Олекси Стефановича. Все це стильово та інтонаційно різні поети, але спільне в них – мрія про вільну Українську державу, культ сильної і вольової людини, якій належить ту державу вибороти. На чільному місці в цих поезіях стоять героїчний вчинок і героїчний життєвий стиль. Це – «золотий запас» їхнього слова, ідейний «знаменник» усіх творчих шукань. Тому стає зрозуміло творча індивідуальність поета, що проявляється у звеличенні героїчної людини, готової до звитяжної боротьби і самопожертви. Не готовності вмерти неодмінно і покірливо, а готовності загинути в нерівній боротьбі, присвятивши своє земне існування величній ідеї визволення рідного народу.

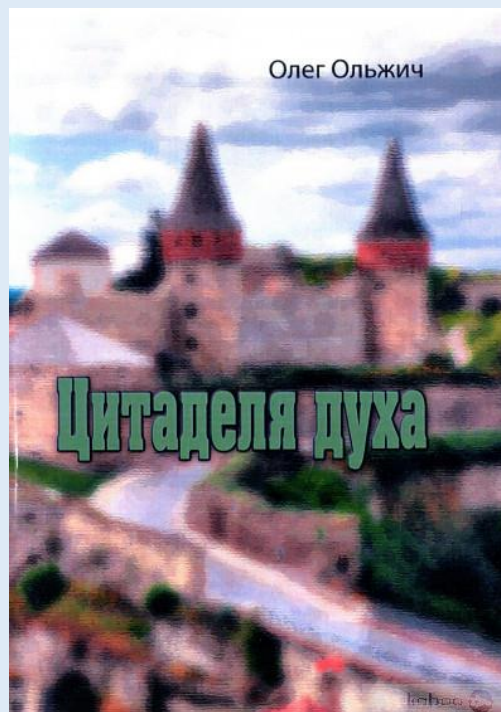
З книги « Гроно нездоланих співців».

Ольжич О. Вибрані твори /Олег Ольжич. – К.:Смолоскип, 2009.- 664 с.

Ольжич о. Вибрані твори / О. Ольжич. – К.: Центр навчальної літератури, 2020. -114 с.- (Серія «Класика української літератури»)

Ольжич О. Цитадель духа / О. Ольжич. – К.: Центр навчальної літератури, 2021. -234 с.

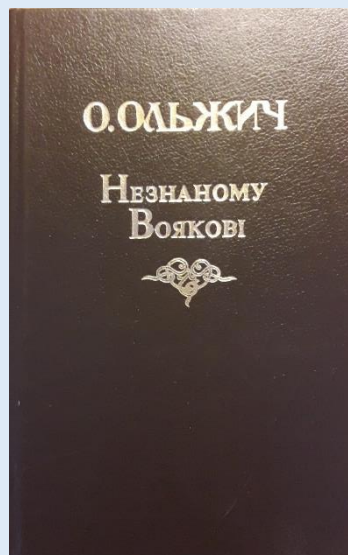
Ольжич О. Захочеш і будеш : електронна книга / О. Ольжич. – Мультимедійне видавництво Стрельбицького, 2017

Ольжич О. Незнаному воякові. Рудько / О. Ольжич. – К.: Андронум, 2021. – 56 с.

Ольжич О. Українська історична свідомість. Дух Руїни / О. Ольжич; за ред. Л. Івшиної. – К.: Українська прес-група, 2012. – 48с. – (Серія «Броньбійна публіцистика»)

Ольжич О. Незнаному Воякові: Заповідане живим / О. Ольжич. – К.: Фундація імені О. Ольжича, 1994. – 432 с.

Бібліотека ОІППО липень 2022 р.